

Καθολικές αξίες: ελληνική πραγματικότητα

Δ. Γεώργας, Σ. Χριστακοπούλου, Κ. Μυλωνάς και Sh. Schwartz

*Τμήμα Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών
και The Hebrew University of Jerusalem*

Το ζήτημα των αξιών εμφανίζει έντονο θεωρητικό και ερευνητικό ενδιαφέρον στο χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας και έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τη διαπολιτιστική ψυχολογία τα τελευταία δέκα χρόνια. Η θεωρία της καθολικότητας των αξιών, που διατύπωσαν οι Schwartz και Bilsky, περιλαμβάνει 10 τύπους αξιών. Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να συγκριθούν τα ευρήματα του Schwartz από 19 χώρες με τα αντίστοιχα ευρήματα για τον ελληνικό χώρο και παράλληλα να μελετηθεί η σχέση που υπάρχει ανάμεσα στους 10 τύπους αξιών και σε διάφορες κοινωνικές και ψυχολογικές παραμέτρους. Για τη μέτρηση των αξιών χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο Schwartz, προσαρμοσμένο στην ελληνική γλώσσα και παράλληλα μετρήθηκαν ο βαθμός θρησκευτικότητας, η πολιτική τοποθέτηση και δημογραφικές παράμετροι των ερωτωμένων. Το δείγμα αποτέλεσαν 450 φοιτητές και δάσκαλοι από αστικές και αγροτικές περιοχές της χώρας. Τα ευρήματα συμφωνούν ως ένα βαθμό με τη θεώρηση Schwartz, επιβεβαιώνοντας την ίδια σχέση μεταξύ των 10 τύπων αξιών. Από τις κοινωνικές και ψυχολογικές παραμέτρους, εκείνη που βρέθηκε να επιδρά περισσότερο στον τρόπο ιεράρχησης των αξιών στην Ελλάδα είναι ο βαθμός θρησκευτικότητας, ενώ η πολιτική τοποθέτηση επιδρά σημαντικά, αλλά λιγότερο. Το φύλο και ο τόπος μόνιμης κατοικίας δεν φαίνεται να επιδρούν σημαντικά στον τρόπο διαμόρφωσης των 10 τύπων αξιών.

Το ζήτημα των αξιών εμφανίζει εξαιρετικό θεωρητικό και ερευνητικό ενδιαφέρον στο χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας και έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τη διαπολιτιστική ψυχολογία τα τελευταία 10 χρόνια.

Η αναζωπύρωση του ερευνητικού ενδιαφέροντος σχετικά με το θέμα αυτό οφείλεται κατά ένα μεγάλο μέρος στο πρόσφατο πρωτοποριακό έργο του Hofstede (1980), ο οποίος μελέτησε αξίες από 40 χώρες και κατέληξε σε τέσσερις κύριες μεταβλητές που ορίζουν επιμέρους αξίες. Η μεταβλητή η οποία απέσπασε το μεγαλύτερο ερευνητικό και θεωρητικό ενδιαφέρον αφορά την αξία συλλογικότητα-ατομικισμός, η οποία διαφοροποιεί πολιτισμούς με διαφορετική πολιτιστική ταυτότητα και κοινωνική δομή.

Επιμέρους διαστάσεις σε θέματα σχετικά με ατομικιστικές και συλλογικές αξίες μελετήθηκαν στη συνέχεια από διάφορους ερευνητές κατά ποικίλους τρόπους (Triandis, Leung, Villareal & Clack, 1985, Triandis et al., 1986, Georgas, 1989, 1991a,

Bond, 1987, Schwartz, 1990a, κ.ά.).

Μια άλλη προσέγγιση έχει ως στόχο τη διερεύνηση της εννοιολογικής δομής των αξιών γενικότερα (Schwartz & Bilsky, 1987). Οι Rokeach (1973) και Kluckhohn (1951), μεταξύ άλλων, διαπίστωσαν την κεντρική θέση των αξιών τόσο στο χώρο της ψυχολογίας όσο και σε άλλες συναφείς επιστήμες (κοινωνιολογία και ανθρωπολογία).

Οι θεωρητικές αυτές προσεγγίσεις υποστηρίζουν ότι οι αξίες αντιπροσωπεύουν κριτήρια με τα οποία ο άνθρωπος επιλέγει, δικαιολογεί τις πράξεις του και αξιολογεί τόσο τους άλλους ανθρώπους όσο και τον εαυτό του, καθώς επίσης και τα γεγονότα. Ο Schwartz (1992), αναφερόμενος στις αξίες, διατυπώνει τρία ερωτήματα.

Το πρώτο ερώτημα ερευνά πώς επηρεάζονται οι αξιοκρατικές προτεραιότητες του ατόμου και πώς διαμορφώνονται από τις κοινωνικές εμπειρίες, δηλαδή πώς οι κοινές εμπειρίες που έχουν οι άνθρωποι λόγω της ίδιας θέσης στην κοινωνική δια-

στρωμάτωση (μόρφωση, ηλικία, φύλο, επάγγελμα, κ.λπ.) και πώς οι μοναδικές εμπειρίες κάθε ατόμου (τραυματικές εμπειρίες, σχέσεις με γονείς, μετανάστευση, κ.λπ.) επηρεάζουν την ιεράρχηση των αξιών.

Το δεύτερο ερώτημα αφορά τον τρόπο με τον οποίο οι αξιοκρατικές προτεραιότητες του ατόμου επηρεάζουν τις επιλογές του και γενικότερα τις μορφές συμπεριφοράς του, δηλαδή πώς επηρεάζουν ειδικότερα την ιδεολογία, τις στάσεις και τις πράξεις του ατόμου σχετικά με την πολιτική, τη θρησκεία, το περιβάλλον και άλλους τομείς.

Το τρίτο ερώτημα αναφέρεται στο κατά πόσο οι αξίες διέπονται από καθολικότητα και πώς διαφέρουν από κοινωνία σε κοινωνία. Οι πιθανές διαφορές στις αξίες που εμφανίζονται από χώρα σε χώρα υποτίθεται ότι αντικατοπτρίζουν την επιρροή των αξιών στην ιδιαίτερη οικολογική, ιστορική, τεχνολογική, κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα κάθε χώρας. Ωστόσο, το έργο των Schwartz και Bilsky (1987 και 1990) πραγματεύεται μια καθολική θεωρία των αξιών, η οποία βασίζεται σε πέντε στοιχεία: οι αξίες (α) αποτελούν έννοιες ή πεποιθήσεις, (β) αναφέρονται σε επιθυμητούς σκοπούς ή μορφές συμπεριφοράς, (γ) υπερβαίνουν συγκεκριμένες καταστάσεις, (δ) καθοδηγούν το άτομο στην αξιολόγηση της συμπεριφοράς και των γεγονότων, και (ε) ιεραρχούνται αξιοκρατικά.

Επιπλέον, εκτός από αυτές τις μορφολογικές ιδιότητες οι Schwartz και Bilsky υποθέτουν ότι το συστατικό περιεχόμενο μιας αξίας είναι το είδος των στόχων ή των κινήτρων που αυτή εκφράζει. Με αφετηρία αυτή την υπόθεση διαμόρφωσαν μια καθολική τυπολογία των αξιών υποστηρίζοντας ότι οι αξίες αντιπροσωπεύουν, με τη μορφή συνειδητών στόχων, τρεις καθολικές ανάγκες της ανθρώπινης ύπαρξης στις οποίες τόσο ο άνθρωπος όσο και η κοινωνία οφείλουν να ανταποκριθούν. Αυτές οι καθολικές ανάγκες είναι (α) βιολογικές ανάγκες του ατόμου, (β) προϋποθέσεις για συντονισμένη αλληλεπίδραση, και (γ) ανά-

γκες επιβίωσης και ευημερίας της ομάδας (Buss, 1986).

Με βάση τις τρεις παραπάνω καθολικού χαρακτήρα ανθρώπινες ανάγκες επιβίωσης, καθώς και τους τύπους αξιών από το *Rokeach Value Survey* (Rokeach, 1973) οι Schwartz και Bilsky (1987, 1990) υπέθεσαν την ύπαρξη 8 τύπων αξιών:

1. *Αυτοπροσδιορισμός (Self-direction)*. Ορίζεται ως ανεξάρτητη σκέψη και πράξη, επιλογή, δημιουργικότητα, εξερεύνηση. Η έννοια του αυτο-προσδιορισμού βασίζεται στις οργανισμικές ανάγκες για έλεγχο και κυριαρχία (π.χ. Bandura, 1977, Deci, 1975, και White, 1959) και στις αναγκαίες αλληλεπιδράσεις μεταξύ αυτάρκειας και ανεξαρτησίας (π.χ. Kluckhohn, 1951, Kohn & Schooler, 1983, και Morris, 1956).

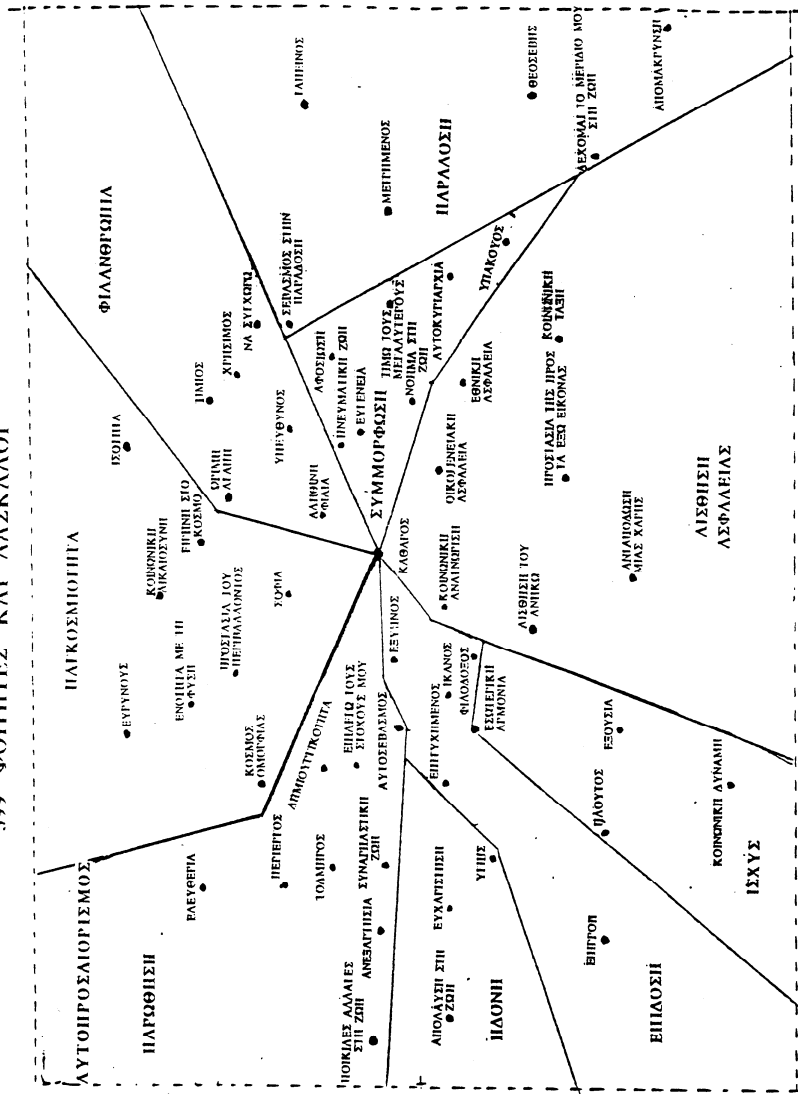
2. *Παρώθηση (stimulation)*. Αυτός ο τύπος αξιών αντιπροσωπεύει τις ανάγκες του οργανισμού για ποικίλες αλλαγές στη ζωή και για παρώθηση έτσι ώστε να διατηρείται ένα σταθερό επίπεδο ενεργητικότητας (Berlyne, 1960, Houston & Mednick, 1963, και Maddi, 1961). Οι ατομικές διαφορές στις αξίες παρώθησης ενδέχεται να οφείλονται σε βιολογικού είδους διαφοροποιήσεις, στην ανάγκη για παρώθηση και διεγερση, οι οποίες διαμορφώνονται από κοινωνικές εμπειρίες.

3. *Ηδονή (hedonism)*. Η ηδονή ορίζεται ως ανάγκη του οργανισμού για ευχαρίστηση η οποία συνδέεται με την ικανοποίηση των αναγκών και βασίζεται κυρίως στα έργα των Bentham, 1838, Freud, 1933, Morris, 1956, και Williams, 1968).

4. *Επίδοση (achievement)*. Η επίδοση αναφέρεται σε αξίες όπου ο στόχος είναι η προσωπική επιτυχία, η οποία εκδηλώνεται με την ικανότητα του ατόμου να ανταποκριθεί σε κοινωνικά κριτήρια που εξασφαλίζουν κοινωνική αναγνώριση. Ο ορισμός της αξίας της επίδοσης γίνεται πιο συναφής με τον ορισμό που δίνεται από τους Maslow, 1959, Rokeach, 1973, & Scott, 1965 παρά με τον ορισμό που δίνεται από τους McClelland, Atkinson, Clark & Lowell, 1953), ο οποίος τονίζει κυρίως τα κίνητρα επιτυχίας που ανταποκρίνονται σε

ΣΧΗΜΑ 2

SCHWARTZ - ΚΑΘΟΛΙΚΕΣ ΑΕΙΕΣ
399 ΦΟΙΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΛΛΕΚΛΛΟΙ

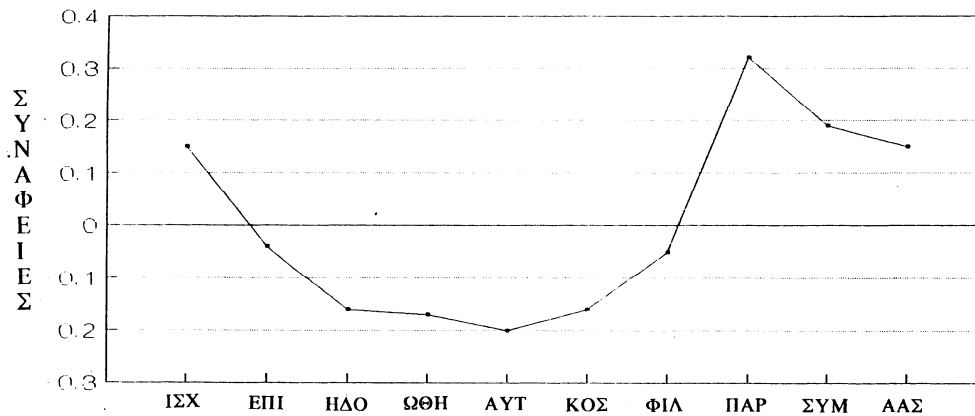

son r ανάμεσα στον παράγοντα «Ιεραρχικοί ρόλοι μητέρας-πατέρα» και στους 10 τύπους αξιών του Schwartz σχηματίζουν μια ημιτονοειδή καμπύλη της οποίας το

υψηλότερο σημείο αντιπροσωπεύει την «Παράδοση» και το χαμηλότερο τον «Αυτοπροσδιορισμό» (βλέπε Σχήμα 3).

ΣΧΗΜΑ 3

Δείκτες Συνάφειας Pearson r ανάμεσα στις Οικογενειακές αξίες και τους 10 τύπους αξιών.

ΤΥΠΟΙ ΑΞΙΩΝ

Η υψηλότερη συνάφεια υπήρξε, όπως προβλέφθηκε, ανάμεσα στους ιεραρχικούς ρόλους μητέρα-πατέρα και την «παράδοση» $r(450) = .32, p < .001$. (Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει τους δείκτες συνάφειας ανάμεσα

σε όλες τις μεταβλητές.) Ακολουθούν, με σειρά βαρύτητας, οι θετικές συνάφειες με

τη «συμμόρφωση» $r(450) = .19, p < .001$, την «αίσθηση ασφάλειας» $r(450) = .15, p < .01$, και την «ισχύ» $r = .15, p < .01$. Αντίθετα, αρνητικές συνάφειες, οι οποίες δηλώνουν μια αντιστρόφως ανάλογη σχέση, βρέθηκαν ανάμεσα στους ιεραρχικούς ρόλους γονέων και τον «αυτοπροσδιορισμό» $r = .20, p < .001$, την «παράδοση» $r =$

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Δείκτες Συνάφειας Pearson r ανάμεσα στους 10 τύπους αξιών και στις οικογενειακές αξίες

	ΟΑΞ	ΙΣΧ	ΕΠΙ	ΗΔΟ	ΩΘΗ	ΑΥΤ	ΚΟΣ	ΦΙΛ	ΠΑΡ	ΣΥΜ
ΙΣΧ	.15									
ΕΠΙ	-.04	.40								
ΗΔΟ	-.16	.35	.33							
ΩΘΗ	-.17	.21	.32	.47						
ΑΥΤ	-.20	.17	.45	.41	.51					
ΚΟΣ	-.16	-.03	.18	.22	.33	.46				
ΦΙΛ	-.05	-.07	.32	.05	.08	.30	.54			
ΠΑΡ	.32	.06	.06	-.15	-.16	-.07	.22	.47		
ΣΥΜ	.19	.15	.30	-.07	-.06	.08	.37	.62	.66	
ΑΑΣ	.15	.33	.37	.16	.08	.20	.33	.47	.53	.64